

ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับการบรรลุธรรม
ในพุทธปรัชญาเถรวาท
THE CRITICAL STUDY OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LANGUAGE
AND THE ENLIGHTENMENT IN THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร. ป.ธ.๙

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วังน้อย ออยุธยา

บทคัดย่อ

ในบทความชิ้นนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับบรรลุธรรม ในทฤษฎีทางปรัชญาภาษากล่าวถึงภาษาทั่วไปเป็นหลัก แต่ในพุทธปรัชญากล่าวถึงภาษาธรรม โดยมีบทสรุปดังนี้

๑. ภาษากับปริยัติ การศึกษาปริยัติเกี่ยวข้องกับตำราและคำสอนทางคัมภีร์ โดยเริ่มต้นจากการฟัง, คิดใคร่ครวญและลงมือปฏิบัติ กรณีนี้ทำให้ภาษาปริยัติกลายเป็นภาษาทางปรัชญาที่เป็นการโต้เถียงกันตามการตีความของแต่ละบุคคลไป ในด้านพุทธปรัชญาเถรวาทได้แก้ไขปัญหานี้ด้วยอาศัยบุคคลที่บรรลุธรรม ภาษาในคัมภีร์ถูกตีความว่าสร้างความเข้าใจต่อข้อเท็จจริงเท่านั้น แต่ก็ไม่ควรเชื่อว่าเป็นความจริง

๒. ภาษากับปฏิบัติ คำสอนภาคปฏิบัติที่นำไปสู่ความจริง ไม่จำเป็นต้องตีความ แต่มีคำถามว่าพระพุทธเจ้าจะแสดงธรรมแล้วทำให้ผู้ฟังเข้าใจก่อน ฉะนั้น การบรรลุธรรมได้ต้องอาศัยภาษา เพราะผู้จะบรรลุธรรมได้ต้องปฏิบัติโดยอาศัยภาษาจากตำราหรือคำพูดของอาจารย์ ภาษาที่เกิดขึ้นหลังจากการปฏิบัติ เรียกว่า ภาษาธรรม เป็นภาษาที่เข้าใจนามธรรม และสร้างพัฒนาชีวิตด้วยการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา จนกระทั่งบรรลุธรรมได้ในที่สุด

คำสำคัญ : ภาษา, การบรรลุธรรม, พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

In this paper, the researcher presents the critical study of the relationship between the language and the enlightenment in Theravada Buddhist Philosophy. The theory of the language philosophy means the ordinary language, but it means the language in Theravada Buddhist Philosophy. The important outcome of the research can be summarized as follows :-

1. The language and the Scriptural studying mean the teaching of the texts to be studied by the students about the textual or scriptural teaching by the listening, the thinking and the practicing. In this case, the Scriptural languages become the philosophy languages which are discussed by someone with interpretation. In Theravada Buddhist Philosophy, these problems were solved by the Enlightened men. The Scriptural languages have been interpreted to build up the understanding of the facts, but it should not be believed that it was the reality.

2. the language and the practice mean the teaching to be practiced to lead to the reality and not to be interpreted. There is a question that the Buddha teaches the Doctrine until the listeners enlighten. Therefore, the enlightenment depend on the language, because the people were enlightened by the language in the text or the words given by the teachers. The language occurred after the practice called the Dhamma language which was to be understood by the practices about the mentality and the development of the lives according to the principle of the Middle Path until the Enlightenment.

Keywords : Language, Enlightenment, Theravada Buddhist Philosophy

๑.บทนำ

ศาสนาทุกศาสนาล้วนมีเป้าหมายและมีวิธีปฏิบัติเพื่อไปสู่เป้าหมายที่แตกต่างกันไป พุทธศาสนาเถรวาทก็ถือว่าเป้าหมายคือการบรรลุธรรม โดยการบรรลุธรรมเป็นผลมาจากการเกิด ปัญญา รู้เข้าใจความจริงอย่างแจ่มแจ้ง ในงานวิจัยนี้จะได้พิจารณาถึงทรรศนะ ๒ แบบเกี่ยวกับการบรรลุธรรมคือ

๑. ทรรศนะที่ว่า การบรรลุธรรมต้องอาศัยภาษา แนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาลเป็นหลัก กล่าวคือผู้จะบรรลุธรรมได้จำเป็นต้องอาศัยการฟังเป็นหลักและการฟังนั้นจำเป็นต้องอาศัยภาษาในการสื่อสาร สังเกตได้จากพระธรรมเทศนาทุกครั้งจะต้องมีลักษณะเหล่านี้คือ

งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด มีทั้งเนื้อหาคืออรรถ มีทั้งภาษาคือพยัญชนะ ครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์^๑ จากรูปแบบนี้ภาษาที่จะนำไปสู่การเข้าใจเนื้อหาที่สมบูรณ์ได้ต้องมีลักษณะสอดคล้องกันทั้งเรื่อง เพื่อสร้างขบวนการความเข้าใจและสร้างปัญญากำจัดข้อสงสัย (วิจิตรจินา) ความเห็นผิด (มิจฉาทิฏฐิ) ไปพร้อมกัน ดังข้อความสนทนาถามตอบตอนหนึ่งในอนัตตลักขณสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอสำคัญความนั้นเป็นไฉน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง? พระปัญจวัคคีย์ทูลว่า ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า ถ้าม ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า? ตอบ เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า ถ้าม ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือจะตามเห็นสิ่ง นั้นว่า นั้นของเรา นั้นเป็นเรานั้นเป็นตนของเรา? ตอบ ข้อนั้น ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า”^๒

หากไม่มีการถามตอบในลักษณะนี้ก็ยังคงอาศัยภาษาเพื่อสร้างขบวนการพัฒนาปัญญาไปตามลำดับตั้งแต่การฟัง (สุตมยปัญญา) การคิด (จินตมยปัญญา) และการพัฒนาปัญญาให้เห็นจริงตามนั้น (ภาวนามยปัญญา) แต่น่าสังเกตว่าวิธีการฟังจะทำให้บรรลุธรรมได้ล้วนอาศัยภาษาตามที่พระพุทธเจ้าตรัสแนะนำพระโมคคัลลานะไว้ว่า “โมคคัลลานะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้สดับว่าธรรมทั้งปวงไม่ควรถือมั่น ครั้นได้สดับแล้วเธอย่อมรู้ชัดธรรมทั้งปวงด้วยปัญญาอันยิ่ง ครั้นรู้ชัดธรรมทั้งปวงด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว ย่อมกำหนดรู้ธรรมทั้งปวง ครั้นกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงแล้ว ได้เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ดี ย่อมพิจารณาเห็น ความไม่เที่ยงในเวทนาเหล่านั้น พิจารณาเห็นความคลายกำหนด พิจารณาเห็นความดับ พิจารณาเห็นความสละคืน เมื่อเธอพิจารณาเห็นอย่างนั้นๆ อยู่ ย่อมไม่ยึดมั่นอะไรๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ย่อมไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้ง ย่อมปรินิพพานเฉพาะตัวที่เดียว ย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี”^๓

แต่ยังมีข้อสงสัยว่าเมื่อมีการยอมรับว่าภาษาเป็นเพียงมายาหรือสมมติบัญญัติ ส่วนการบรรลุธรรมเป็นความจริงซึ่งไม่อาจคิดได้ด้วยเหตุผลทางภาษา เพราะธรรมนั้นลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ใช้เหตุผลคาดคะเนเอาไม่ได้ ละเอียดยุติ รู้ได้เฉพาะบัณฑิต ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งเองแล้วสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตามอันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องพระพุทธองค์ว่าถูกต้องตามความเป็นจริง^๔ เหมือนของที่ไม่มีอยู่จริงจะสร้างความจริงได้อย่างไร ในข้อนี้ต้องทำความเข้าใจการใช้ภาษาในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นไม่ได้มุ่งไปที่การโต้เถียงกันด้วยเหตุผลแต่อย่างใด แต่เป็นการสร้างความสงบต่อกิเลสภายในจิตใจเป็นสำคัญ ฉะนั้น ภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้จึงไม่ใช่ภาษาตรรกะที่เป็นเหตุให้ห่มเถียงกัน เพราะเมื่อมีถ้อยคำซึ่งจะเป็นเหตุให้ห่มเถียงกัน ภาษาในลักษณะนั้นทำให้ต้องพูดมาก เมื่อมีการพูดมาก ย่อมคิดฟุ้งซ่าน เมื่อคิดฟุ้งซ่าน ย่อมไม่สำรวม เมื่อไม่สำรวม จิตย่อมห่างจากสมาธิ^๕

^๑วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๓๒.

^๒วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๑/๒๑-๒๒.

^๓อง.สตุตถ (ไทย) ๒๓/๕๘/๗๔-๗๕.

^๔ที.สี. (ไทย) ๙/๓๗/๑๖.

^๕อง.สตุตถ (ไทย) ๒๓/๕๘/๗๔

๒. ทรรศนะที่ว่า การบรรลุธรรมไม่ต้องอาศัยภาษา แต่เน้นไปที่การปฏิบัติ โดยการปฏิบัติในที่นี้พุทธปรัชญาเถรวาทเรียกว่า พรหมจรรย์ คือการประพฤติอันประเสริฐ ได้แก่มรรคมืองค์ ๘ ผู้ประพฤติตามหลักนี้จะได้ชื่อว่า พรหมจารี พอสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะก็เรียกว่าอยู่จบพรหมจรรย์^๖ ในการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือมรรคมืองค์ ๘ ถูกจำแนกให้เห็นชัดขึ้นตามขอบเขตการศึกษาตามหลักไตรสิกขาอีกที คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ทรรศนะนี้ได้รับอิทธิพลจากงานเขียนในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกา และคัมภีร์ที่อธิบายได้อย่างชัดเจนสุดก็คือวิสุทธิ-มรรคที่ประพันธ์โดยพระพุทธโฆสอาจารย์ที่อ้างถึงหลักพุทธพจน์ที่ว่า “นรชนผู้มีปัญญา ตั้งมั่นแล้วในศีล อบรมจิตและปัญญาให้เจริญอยู่ เป็นผู้มีความเพียร มีปัญญารักษาตนรอดภิกขุณั้นพึงถาวรชัญญ์ได้”^๗ พระพุทธโฆสอาจารย์ได้วางกรอบการปฏิบัติตามหลักศีลและสมาธิโดยเน้นไปที่ สมถกรรมฐาน และปัญญาคือการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อเป็นแนวทางสู่การบรรลุธรรม แต่ต้องเข้าใจความต่างกันระหว่างแนวคิดนี้กับแนวคิดที่อาศัยภาษาก่อนว่า แนวคิดหลังนี้อาจมีคนสงสัยว่ายังอาศัยภาษาผ่านการเรียนการสอนก่อนในรูปแบบของปริยัติ เป็นการเรียนเพื่อนำไปปฏิบัติแล้วตรัสรู้ (ปฏิเวธ) ที่เรียกว่า นิสสรณัตถปริยัติ ซึ่งตรงข้ามกับการเรียนแบบแรกที่น่าเอาภาษาไปเพื่อโต้เถียงกันที่เรียกว่า อลคัทพุมมาปริยัติ^๘ สิ่งที่ควรพิจารณาก็คือภาษาทั้งสองอย่างนี้ไม่แตกต่างกันกล่าวคือเป็นปริยัติเหมือนกัน แต่ต่างกันตรงที่การอธิบาย เพราะในพระไตรปิฎกส่วนใหญ่ผู้ที่บรรลุธรรมล้วนแล้วแต่ได้รับฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น ส่วนการปฏิบัติธรรมในสมัยปัจจุบันจะมีความเข้าใจไปในทางประพฤติธรรมมากกว่าซึ่งมีอันสงฆ์แตกต่างกันไป กล่าวคือ ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมอันบุคคลประพฤติดีแล้วย่อมนำมาสุขมาให้ นี่เป็นอันสงฆ์ในธรรมอันบุคคลประพฤติดีแล้ว ผู้ประพฤติธรรมย่อมไม่ไปสู่ทุกข์ สภาพทั้งสองคือ ธรรมและอธรรม ย่อมมีวิบากไม่เสมอกัน อธรรมย่อมนำไปสู่ทุกข์ ธรรมย่อมนำไปสู่สุขิต^๙ ผลแห่งการประพฤติธรรมจะได้รับแค่เพียงสุคติโลกสวรรค์ แต่หากจะปฏิบัติธรรมจนสามารถบรรลุธรรมขั้นต่ำคือพระโสดาบันได้ต้องประกอบด้วยองค์ธรรมต่อไปนี้ คือ^{๑๐}

- ก. สปัจริสสังเสวะ การคบสัตบุรุษ
- ข. สัทธัมมัสสวนะ การฟังพระสัทธรรม
- ค. โยนิโสมนสิการ การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย
- ง. ฌมมานุฌมปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

^๖ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๗/๕๘/๒๐.

^๗ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๑/๑๖

^๘ วิ.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/ ๕๑-๕๒.

^๙ พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๓๒/๒๖๙, พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๔๒๐/๒๖๔.

^{๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๐/๑๘๓.

การปฏิบัติธรรมและบรรลุธรรมจึงมาตอนท้ายหลังจากการพบเจอกัลยาณมิตร^{๑๑} แล้ว ได้ฟัง นำมาคิด และเจริญต่อเพื่อให้เกิดปัญญาเข้าใจความจริง ฉะนั้น แม้การสื่อสารกันด้วยภาษา จะถูกหยิบยกมาเสนอก่อน แต่ก็ยังต้องฟังฟังการปฏิบัติเป็นสิ่งท้ายสุด

จากทรรศนะทั้งสองข้างต้นนี้จะพบว่าภาษาเป็นปัญหาหลัก เพราะกลุ่มแรกดูจะให้ความสำคัญด้านสาระภายในภาษามีความสมบูรณ์เพียงพอที่จะกระตุ้นให้เกิดการบรรลุธรรมได้ ส่วนกลุ่มหลังดูจะให้ความสำคัญกับวิธีการปฏิบัติตนก่อนหน้าจะบรรลุธรรมซึ่งสอดคล้องว่า คนมีศีลเท่านั้นจึงจะสามารถบรรลุธรรมได้ ทำให้เกิดข้อสงสัยตามมาอีกว่าแล้วการที่พระองค์ลีลาม่าคนมา มากมายแล้วบวชก็สามารถบรรลุธรรมได้เช่นกัน บทความนี้จึงมุ่งเน้นไปที่การเสนอความคิดเห็นให้เห็นความสำคัญของภาษาในทั้งสองทรรศนะและการโต้แย้งกันเพื่อนำไปสู่บทสรุปที่ว่า การบรรลุธรรมจำเป็นต้องอาศัยภาษาหรืออาศัยการปฏิบัติกันแน่

๒. แนวคิดภาษาในพุทธปรัชญาเถรวาท

ภาษาเป็นสัญลักษณ์ชนิดหนึ่งที่ถูกถ่ายทอดออกมาเพื่อแสดงความหมายบางอย่าง โดยภาษาในทางปรัชญาเริ่มต้นด้วยธรรมชาติของความหมาย (the nature of meaning) ความเข้าใจ (understanding) และ การสื่อสาร (communication) โดยลักษณะการสร้างความหมายทางภาษานั้นเริ่มต้นด้วยการให้ความสำคัญกับความคิดที่อยู่ในใจและภาษาที่แสดงออกมากล่าวคือ^{๑๒}

ก. ทรรศนะที่ถือใจเป็นหลัก (mind-first) ต้องการจะชี้ให้เห็นความเป็นไปได้ที่คุณค่าภายในความคิดเห็นหรือภาษาที่อ้างถึงคือภาษา และความคิดนั้นสามารถสร้างความหมายทางภาษาผ่านการวิเคราะห์หรืออธิบายได้ก่อนจะแสดงภาษานั้นออกมา แต่ก็มีข้อโต้แย้งว่าภาษาและใจเป็นสิ่งที่อาศัยกัน เพราะไม่มีทางที่ความคิดจะมีความหมายเลย หากไม่แสดงออกมาด้วยภาษา ซึ่งนักคิดกลุ่มนี้อาจไม่ได้สนใจเพราะสิ่งที่สำคัญนั้นคือใจเป็นตัวกำหนดภาษา ไม่ใช่ภาษาเป็นตัวกำหนดใจ ในพุทธปรัชญาเถรวาทมองภาษาที่เกิดจากการไตร่ตรองภายในใจ (โยนิโสมนสิการ)^{๑๓} ไม่สามารถอธิบายด้วยภาษาสมมติได้ เป็นแต่นามธรรมโดยสัมพันธ์กับความจริงแบบปรมาตม โดยเป็นภาษาที่สื่อด้วยความหมายที่เกิดขึ้นจากการเข้าใจของแต่ละบุคคล แต่เป็นความจริงเดียวกัน ไม่แยกว่าเป็นของเขาหรือของเรา ไม่มีอัตตา จึงเป็นภาษาที่ไม่มีอาศัยระดับของจิตใจในการเข้าถึง ซึ่งภาษาในระดับนี้เป็นการบรรลุความจริงสูงสุด

^{๑๑} กัลยาณมิตรในที่นี้ไม่ได้หมายแคบเพียงเพื่อนทั่วไป แต่หมายถึงพระศาสดา บุคคลผู้บรรลุธรรม.

^{๑๒} Martin Davies, "Foundational Issues in the Philosophy of Language", in **The Blackwell Guide to the Philosophy of Language**, edited by Michael Devitt and Richard Hanley, (UK : Blackwell Publishing Ltd.,2006), pp.29-30.

^{๑๓} โยนิโสมนสิการ คือ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ ทำในใจโดยแยกคายมองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย, อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, (นนทบุรี: บริษัท เอส.อาร์.พี.ริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๖๙.

ข. ทรรศนะที่ถือภาษาเป็นหลัก (language-first) อธิบายถึงแนวคิดของธรรมชาติ ความหมายทางภาษาไม่จำเป็นต้องนำมาจากภายในความคิด และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความคิดของคน สามารถอธิบายทางปรัชญาได้ในคำที่ถูกใช้ทางภาษา แท้จริง ภาษามีความสำคัญกว่าจิตใจ แต่ว่าใจก็ยังเป็นรากฐานที่เหลืออยู่ของบุคคล ฉะนั้น รูปแบบทางปรัชญาของธรรมชาติความหมายทางภาษา ตามมุมมองของนักภาษาไม่มีอะไรที่อยู่ภายในใจเลย จึงไม่น่าแปลกใจที่จะพบว่าแนวคิดเกี่ยวกับจิตใจเป็นแบบแรกนั้นจะถูกนำมาอธิบายความหมายด้านอื่นที่เกี่ยวกับพฤติกรรมมากกว่าจะเป็นเรื่องของภาษาจริงๆ โดยภาษาในพุทธปรัชญาจึงเป็นเรื่องของชื่อ (สมณญา) มีแต่ภาษา (นิรุตติ) โวหาร และบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับโลก (โลกิยะ) ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา^{๑๔} ทำให้เกี่ยวข้องกับเรื่องสถานที่ เวลาและบริบทที่เกี่ยวข้อง เมื่อพิจารณาจากลักษณะนี้ทำให้ภาษาเกี่ยวข้องกับบริบทภายนอก เป็นภาษาที่เป็นรูปธรรมและสัมพันธ์กับความจริงในแบบสมมติ เป็นภาษาในลักษณะบุคคลาธิษฐาน คือ มีบุคคลเป็นที่ตั้ง เกี่ยวข้องกับบุคคลในการแสดง ลักษณะคำอธิบายที่บุคคลเข้าใจได้ เป็นภาษาที่สื่อสารผ่านบุคคลและถือว่าบุคคลสำคัญที่อาจมีความจริงต่างกันไป แต่อาศัยภาษาในการทำความเข้าใจความจริงที่แตกต่างหลากหลายนั้นได้

จากการศึกษาภาษาในพุทธปรัชญาเถรวาททำให้พบว่า ภาษาไม่ใช่ความจริง แต่ภาษาเป็นสื่อในการเข้าถึงความจริง ภาษาระดับนี้เป็นการสื่อสารแบบปรโตโมสะ สื่อให้เกิดความเข้าใจกัน เป็นภาษาที่สื่อสารผ่านบุคคลและถือบุคคลสำคัญจึงมีความจริงต่างกันไป แต่อาศัยภาษาในการทำความเข้าใจความจริงที่แตกต่างหลากหลายนั้นได้ ส่วนอีกอย่างคือภาษาใจ เป็นลักษณะภาษาที่เกิดขึ้นภายในใจ ไม่ได้สื่อออกมา แต่เป็นภาษาที่เกิดจากการไตร่ตรองภายในใจ (โยนิโสมนสิการ) เป็นเรื่องนามธรรมที่เกิดจากการไตร่ตรองสิ่งที่ได้ฟังหรือรับฟังมาอีกที เป็นภาษาธรรมที่เกิดจากการตีความสู่สิ่งที่สัมผัสไว้ สร้างปัญญาคือความเข้าใจที่เฉพาะตน (ปัจเจกตั้ง) ลักษณะของภาษาใจจะวัดคุณภาพบุคคล โดยคนที่พิจารณาได้ละเอียดสุดจะเข้าใจความจริงสูงสุดได้

๓. แนวคิดการบรรลุธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาทพิจารณาการบรรลุธรรมนั้นเกิดจากการรู้ความจริงทั้งแบบสมมติ และปรมัตถ์ หรืออีกอย่างก็คือใช้ความจริงเป็นเครื่องบรรลุธรรม โดยความจริงที่ว่าอธิบายด้วยหลักอริยสัจดังนี้ เมื่อรับรู้ว่าลุ่มหลงในโลก (ทุกข์) ก็จะแสวงหาเหตุเกิดของโลก (สมุทัย) และแสวงหาพระนิพพานอันเป็นที่ดับไปแห่งโลก และในอุบายของความดับโลกนั้น (มรรค) การเข้าใจความจริงแบบสมมติก็คือโลกหรือภาษาที่ถูกสมมติขึ้นจึงนำไปสู่การหาสาเหตุและนำไปสู่การดับทุกข์อันเป็นความจริงแบบปรมัตถ์จึงเกิดการบรรลุธรรมตามมา และในพุทธปรัชญาเถรวาทอธิบายถึงผู้จะบรรลุธรรมว่าไม่ได้เกิดขึ้นจากการคิดตรองด้วยตรรกะ หรือปฏิบัติตามหลักกามสุขัลลิกานุโยคและอิตถิลมัตถกานุโยค แต่เกิดจากการคิดให้ถูก (สัมมาทิฐิ) และปฏิบัติให้ถูก (สัมมาปฏิบัติ) ซึ่งในวิมุตติ

^{๑๔}ที.สี. (ไทย) ๙/๓๑๒/๒๘๑.

สูตรได้กล่าวถึงเหตุแห่งการบรรลุนิยามไว้ ๕ ประการคือ^{๑๕} ก. การฟัง ข. แสดงธรรม ค. สวดมนต์ ง. ตรีกตรองพิจารณาธรรมที่ได้ฟังมา จ. ทำจิตให้เป็นสมาธิ

ท่านพุทธทาสได้สรุปว่าโอกาสทั้ง ๕ นั้น ข้อแรกจะเป็นของธรรมดาหรือง่ายที่สุดคือ การฟังเขาพูด ข้อที่สองคือเราพูดให้เขาฟัง ข้อที่สาม ก็ท่องบ่นอยู่ด้วยความรู้สึกในความหมายของสิ่งที่ท่องบ่น ส่วนข้อที่สี่นั้นฟังพิจารณาธรรมะนั้นๆ อย่างละเอียดลออ ส่วนข้อที่ห้าทำให้ถือเอาธรรมะเป็นอารมณ์หรือเป็นนิมิตสำหรับให้เกิดสมาธิเสียก่อน แล้วจึงพิจารณาด้วยปัญญาในลักษณะที่เป็นวิปัสสนาโดยตรง^{๑๖} ในคัมภีร์มัจฉลตถปิณีก็ได้กล่าวคือลักษณะ ๔ อย่างที่ไม่ต่างกันนักคือ ฟังธรรมโดยกาล ๑ สนทนาธรรมโดยกาล ๑ แสดงธรรมโดยกาล ๑ เจริญวิปัสสนาโดยกาล ๑ กาล ๔ อย่าง ย่อมให้ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย^{๑๗} จากเนื้อความนี้ผู้วิจัยได้สรุปไว้ใน ๓ แนวทางคือ

ก. ฟัง คือ สุตตามยปัญญา เป็นวิธีที่ใช้บรรลุนิยามผ่านภาษาที่ชัดเจนสุด แต่ฟังแล้วต้องเข้าใจ เมื่อเข้าใจเกิดความสุข สงบ และใจเป็นสมาธิ

ข. ไคร่ครวญ คือ จินตามยปัญญา เป็นวิธีที่ผ่านการได้ยินได้ฟังมาก่อนแล้วนำไปทบทวนจนเกิดความสุข สงบและเป็นสมาธิ

ค. ปฏิบัติ คือ ภวานามยปัญญา เน้นไปที่การศึกษาก่อนแล้วจึงปฏิบัติจนเกิดเป็นสมาธิ ทั้ง ๔ ข้อข้างต้นใช้หลักสุตตามยปัญญาเป็นพื้นฐาน ส่วนจินตามยปัญญาจะเกิดขึ้นเมื่อเกิดการทบทวนสิ่งที่ได้ฟังมาอีกที ส่วนข้อสุดท้ายเป็นการปฏิบัติตามแนวทางที่ได้เรียนมา ซึ่งเราอาจแบ่งแยกเหตุแห่งการบรรลุนิยามได้อีกเพื่อให้สอดคล้องกับการวิจัยคือ

ก. ปรียติ เป็นการเน้นไปที่การฟังและการไคร่ครวญเป็นหลัก เพื่อหาสาเหตุในการบรรลุนิยามนั้นจำเป็นต้องอาศัยภาษาที่เกิดขึ้นจากภายนอกและมีผลต่อการตีความภายในใจอย่างไร

ข. ปฏิบัติ เป็นการเน้นไปที่สมาธิเป็นหลัก ไม่เน้นปรียติในรูปแบบของการฟังและการไคร่ครวญแต่เน้นไปที่การศึกษาเรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง

๔. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาษาธรรมกับการบรรลุนิยามในพุทธปรัชญาเถรวาท

จากการศึกษาสรุปได้ว่าสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการฟังหรือการสั่งสมความรู้ที่เรียกว่า สุตะ จนเกิดกระบวนการคิดและปฏิบัติตามมา ซึ่งเราอาจแบ่งแยกเหตุแห่งการบรรลุนิยามได้อีกเพื่อให้สอดคล้องกับการวิจัยคือ

ก. ปรียติ เป็นการเน้นไปที่การฟังและการไคร่ครวญเป็นหลัก ในการบรรลุนิยามนั้นจำเป็นต้องอาศัยภาษาที่เกิดขึ้นจากภายนอกและมีผลต่อการตีความภายในใจอย่างไร

^{๑๕} อัง.ปณจก (ไทย) ๒๒/๒๖/๒๐-๒๒.

^{๑๖} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคน-ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๓๑๗-๓๑๘.

^{๑๗} คณะกรรมการแผนกตำรา, มัจฉลตถปิณีแปล เล่ม ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๖๙.

ข. ปฏิบัติ เป็นการเน้นไปที่สมาธิเป็นหลัก ไม่เน้นปริยัติในรูปแบบของการฟังและใคร่ครวญแต่เน้นไปที่การศึกษาเรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงบุคคลผู้บรรลุธรรมส่วนใหญ่แล้วแต่อาศัยการฟังเป็นหลัก ในแง่ของแนวคิดแบบภาษาใจ (mind-first) ที่ยอมรับภาษาเกิดจากภายในไม่ยอมรับประสาทสัมผัส และแนวคิดแบบภาษาเป็นหลัก (language-first) ยอมรับภาษาเกิดจากภายนอกต้องอาศัยการตรวจสอบผ่านประสาทสัมผัสเพื่อยืนยันอีกที การอธิบายภาษาทั้งสองทฤษฎีนี้ทำให้เราพิจารณาภาษาที่เกิดขึ้นในพุทธปรัชญาเถรวาทที่ผ่านการแสดงธรรมระหว่างพระพุทธรเจ้าแก่เหล่าสาวกเป็นหลัก กล่าวคือ ภาษาระหว่างพระพุทธรเจ้าที่แสดงต่อสาวกนั้นเป็นภาษาที่เป็นจริงเชื่อมโยงระหว่างเหตุผลภายในคือจิตใจเข้ากับภายนอกคือโลกเข้าด้วยกัน จากข้อสังเกตนี้ทำให้ภาษามีการสร้างเหตุผลที่ตรงกับความเข้าใจของคนๆ นั้น แต่ภาษาก็ไม่ใช่จะให้ความจริงทั้งหมด จำเป็นต้องเกิดจากการไตร่ตรองโดยแยบคาย (โยสีโสมนสิการ) ให้ความจริงนั้นเกิดขึ้นภายในบุคคลนั่นเอง เพราะกระบวนการเข้าใจภาษาที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงไว้นั้นไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม ล้วนแต่อาศัยกระบวนการไตร่ตรองทั้งสิ้น ดังกรณีของพระสารีบุตรที่พระพุทธรเจ้าไม่ได้แสดงแก่ท่านเองโดยตรงแต่แสดงต่อที่ชนขปริพพาชกก็ทำให้ท่านสามารถบรรลุธรรมได้ ในการวิเคราะห์เนื้อหาภาษากับการบรรลุธรรมจึงจะทำการณ์ของภาษาส่วนหนึ่งและการไตร่ตรองที่ถูกอธิบายในเชิงปรัชญาภาษาว่าการตีความไปพร้อมๆ กัน ดังนี้

ก. ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับนักปฏิบัติ การอธิบายการปฏิบัติแบบบรรพชาศรัทธา^{๑๘} จะพบการอธิบายศัพท์แบบนามธรรมล้วนๆ ซึ่งจะพบได้ในการอธิบายในอภิธรรมปิฎก ส่วนการอธิบายแบบบรรพชาปริวรรตที่มีการอธิบายแบบรูปธรรมจะพบในพระสูตรต้นตปิฎก ทำให้เกิดการตีความการปฏิบัติแตกต่างกันออกไปทำให้เนื้อหาในการตีความหมายการปฏิบัติแตกต่างกันโดยสรุปมี ๒ แนวทางคือ การนำรูปธรรมเป็นอารมณ์ เช่น กสิณ อสุภะ อนุสสติ เป็นต้น เรียกว่า สมถกรรมฐานคือกรรมฐานที่ทำให้ใจสงบ และการนำนามธรรมเป็นอารมณ์ เช่น การพิจารณาการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป เรียกว่า วิปัสสนากรรมฐาน ทั้ง ๒ วิธีเป็นการความหมายต่อวิธีปฏิบัติที่ดูจะแตกต่างกัน แต่ท้ายสุดก็นำไปสู่ความจริงแบบเดียวกัน เพียงแต่ความจริงแบบมีรูปธรรมนั้นจะไปได้แต่ประสาทสัมผัสจะรับรู้ได้ แต่ความจริงแบบมีนามธรรมเป็นอารมณ์จะสิ้นสุดที่การหมดสิ้นความจริงทางประสาทสัมผัส

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับนักปริยัติ ภาษาในระดับปริยัติเป็นกระบวนการพัฒนาจากความไม่รู้ชัด (Tacit Knowledge) ด้วยการรวบรวมข้อมูลผ่านการอนุมานบริบทที่เกี่ยวข้องก่อนจะตีความหมายเพื่อนำไปสู่ความรู้ที่ชัดเจน และเป็นการสร้างข้อเท็จจริงจากข้อมูลที่สั่งสมไว้เพื่อสร้างคุณค่าความดีที่เกิดจากการประพฤติตามเพื่อเข้าใจข้อเท็จจริงดังกล่าวอีกที เช่นการกำเนิดพระพรหมในพรหมชาลสูตร^{๑๙}

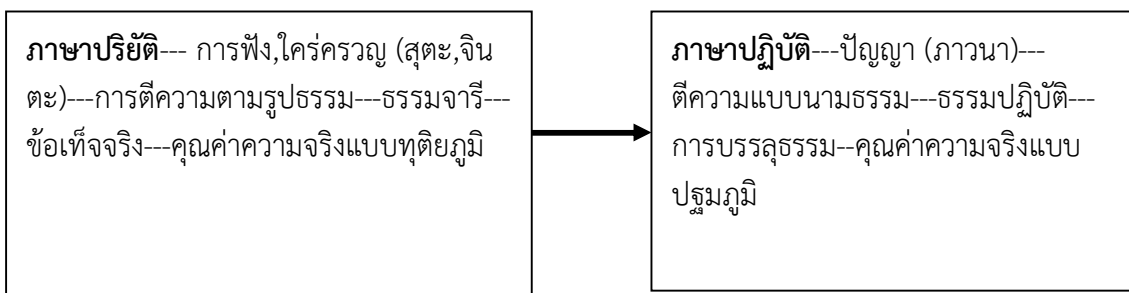
^{๑๘} อรรถศาสตร์ (semantics) คือ การศึกษาเรื่องความหมายทางภาษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความหมายของคำ, อ่างใน ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓), หน้า ๘๘-๘๙.

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๓๑/๑๖-๑๗.

๕. สรุป

ภาษาแบบนักปฏิบัติเป็นแนวทางที่นำผู้ปฏิบัติไปสู่การบรรลุธรรมได้โดยตรง สอดคล้องกับการปฏิบัติตนของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าที่ต้องอาศัยวิธีการค้นหาทางปฏิบัติด้วยพระองค์เอง (ธรรมปฏิบัติ) และภาษานี้ไม่เน้นการตีความ เป็นหลักการที่ปฏิบัติตามได้ทันที หากมีการตีความต้องอาศัยพระอรหันต์หรือบุคคลที่มีระดับธรรมสูงกว่า เช่น พระพุทธเจ้าแสดงแก่พระอรหันต์ อนาคามี สกทาคามี โสดาบัน และปุถุชน เป็นต้น ซึ่งทำให้การแสดงธรรมจำเป็นต้องอาศัยบุคคลที่สื่อจึงจะช่วยให้ผู้ฟังบรรลุธรรมได้ ในพระไตรปิฎกส่วนใหญ่จึงยอมรับภาษาแบบปฏิบัตินี้ในแง่ของการตีความและสร้างลักษณะการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง (สัมมาปฏิบัติ) ผ่านบุคคลที่มีภูมิธรรมสูงกว่าเป็นผู้สื่อสารภาษา ในขณะที่ภาษาแบบปริยัติเป็นภาษาระดับพระเสขะที่ยังไม่บรรลุธรรมเพื่อสร้างความรู้จากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจากสิ่งสมความรู้ (สุตตะ) และใช้ปัญญาพิจารณาข้อมูลนั้นผ่านการประพฤติตามธรรม (ธรรมจारी) โดยภาษาแบบปริยัตินี้แม้แต่พระพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้ก็ทรงตีความข้อมูลแบบเดิมว่าไม่อาจนำไปสู่ความจริงได้จึงสร้างวิธีการตีความข้อเท็จจริงเสียใหม่ และจากภาษาเดิมก็กลายเป็นภาษาปฏิบัติ ฉะนั้น ในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงมีวิธีการตีความเมื่อต้องการจะโยงจากภาษาแบบปริยัติไปสู่ภาษาแบบปฏิบัตินั่นเอง

บรรณานุกรม

๑. คัมภีร์พระไตรปิฎกและหนังสือทั่วไป

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

กীরติ บุญเจือ. **ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑.

----- . **ปรัชญาภาษา**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

จำรูญ ธรรมดา. **เนติปฏิบัติ** : ศึกษาเชิงวิเคราะห์พระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. **พจนานุกรมปรัชญา อังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โบแดง, ๒๕๔๗.

พระราชวรมนี (ประยูรช ย์ยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) . **การสื่อสารเพื่อเข้าถึงสังฆธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓.

พุทธทาสภิกขุ . **ปรมัตถสภาวะธรรม** . กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘.

----- . **ภาษาคนภาษาธรรม** . กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๗.

----- . **พระเจ้าในภาษาธรรมของพุทธบริษัท**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงตะวัน ๒๕๕๓.

----- . **ตามรอยพระอรหันต์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน , ๒๕๔๓.

----- . **พจนานุกรมศัพท์ภาษาศาสตร์ (ภาษาศาสตร์ประยุกต์)**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน , ๒๕๕๓.

สุริยา รัตนกุล. **อรรถศาสตร์เบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๕.

โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. **ปรัชญาภาษา**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

หนังสือภาษาอังกฤษ/English texts

Michael Dummett, *"What is a theory of meaning? (2)"*, in *Truth and Meaning*, edit by G. Evans and J. McDowell. Oxford: Oxford University Press, 1976.

Michael Devitt and Richard Hanley. *The Blackwell Guide to the Philosophy of Language*. UK: Blackwell Publishing Ltd, 2006.

๒. วิทยานิพนธ์

พระมหาจิระศักดิ์ ธมฺมเมธี (สังฆเมฆ). “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องปัญหาภาษาในพระพุทธานุศาสนานา : ศึกษาเฉพาะกรณีแนวคิดเรื่องภาษาคนภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง). “การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธานุศาสนานาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

๓. บทความ

สมฤดี วิศทเวทย์. “ภาษากับความจริงในพระพุทธานุศาสนานาเถรวาท”. **วารสารพุทธศาสนศึกษา**. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๔๖ : หน้า ๖-๑๐๖.

ศ.ดร.สมภาร พรหมทา. “การใช้ปรัชญาภาษา สำหรับวิเคราะห์คำสอนในพระพุทธานุศาสนานา”. **วารสารปัญญา**. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๖ มีนาคม ๒๕๕๔ : หน้า ๓๗๑-๓๘๐.